

**PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARI YOSHLARDAGI
INDIVIDUAL XUSUSIYATLARIGA BOG'LIQLIGI**

Teshaboev Akromjon Yuldashevich

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Roman-german, slavyan tillari fakulteti,

Andijon davlat chet tillari instituti

Tursunboyev Sherdor Akbarali o'g'li

Andijon davlat chet tillari instituti O'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolda psixologik himoya mexanizmlari yoshlardagi individual xususiyatlariga bog'liqligi mavzusi o'rganib chiqilgan. Psixologik himoya mexanizmlari bolalik davrida ma'lum bir his-tuyg'ularni ushlab turish, tartibga solish uchun rivojlanadi; barcha himoya vositalari dastlab Psixologik himoya mexanizmlari bolalik davrida ma'lum bir his-tuyg'ularni ushlab turish, tartibga solish uchun rivojlanadi; barcha himoya vositalari dastlab qo'rquv tuyg'usini engish maqsadida paydo bo'lgan bostirish mexanizmiga asoslanadi.

Kalit so'zlar: psixologik himoya, izolyatsiya, regressiya, identifikatsiya, proyeksiya, ratsionalizatsiya, sublimatsiya.

Respublikamizda so'nggi yillarda shaxsning ma'naviy, ruhiy va aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, yoshlik paytidan ularning ijtimoiy faolligini oshirish bo'yicha zaruriy-me'yoriy asoslar yaratildi. «Yoshlarning ma'naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish, yoshlar uchun ochiq va sifatli ta'limni ta'minlash, yoshlarning mukammal ta'lim olishi...»¹ ustuvor vazifa sifatida belgilanganligi yoshlarda himoya mexanizmlarini shakllanishiga xizmat qiluvchi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni ilmiy tadqiq etish orqali istiqboldagi vazifalarni amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratdi. Bu borada yangi avlodning davlat taraqqiyoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi uchun «... barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan bilim va ko'nikmalarni egallashni ta'minlash»² talab etiladi.

Psixologik himoya mexanizmlari bolalik davrida ma'lum bir his-tuyg'ularni ushlab turish, tartibga solish uchun rivojlanadi; barcha himoya vositalari dastlab

¹ <https://lex.uz/docs/3797625>

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.02.2022 yildagi 83-son 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» gi qarori.

qo'rquv tuyg'usini engish maqsadida paydo bo'lgan bostirish mexanizmiga asoslanadi.

Psixoevolutsion nazariyaning sakkizta asosiy hissiyotlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sakkizta asosiy himoya mavjud deb taxmin qilinadi. Himoya vositalarining mavjudligi bilvosita shaxs ichidagi ziddiyat darajasini o'lchash imkonini beradi, ya'ni moslashmagan odamlar moslashgan odamlarga qaraganda ko'proq himoya vositalaridan foydalanishlari kerak.

Himoya mexanizmlari shaxsiyat uchun salbiy, travmatik tajribalarni minimallashtirishga harakat qiladi. Bu tajribalar asosan ichki yoki tashqi nizolar, tashvish yoki noqulaylik holatlari bilan bog'liq. Himoya mexanizmlari o'zimizni hurmat qilish, o'zimiz va dunyo haqidagi g'oyalarimiz barqarorligini saqlashga yordam beradi. Ular shuningdek hayot bizga olib keladigan juda kuchli umidsizlik va tahdidlarni ongimizga juda yaqin saqlashga harakat qilib, bufer vazifasini bajarishi mumkin. Xavotir yoki qo'rquvga dosh bera olmaydigan holatlarda, himoya mexanizmlari psixologik sog'lig'imizni va o'zimizni shaxs sifatida saqlab qolish uchun haqiqatni buzadi.

Psixologik himoya mexanizmlari ko'pincha quyidagicha tavsiflanadi:

1. c - psixologik himoya mexanizmi bo'lib, u orqali shaxs uchun qabul qilinmaydigan, tashvishga soladigan impulslar (istaklar, fikrlar, his-tuyg'ular) ongsiz holga keladi;

2. Inkori - har qanday psixo-travmatik vaziyatni inkor etish, bilmaslik (idrok etmaslik)dan iborat bo'lgan psixologik himoya mexanizmi;

3. Reaktiv shakllanishlar, psixologik himoyaning bir turi sifatida, ko'pincha giperkompensatsiya bilan aniqlanadi. Reaktiv shakllanishlar "Ego" ni - qabul qilib bo'lmaydigan tendentsiyalarni to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshiliklar bilan almashtirishni o'z ichiga oladi;

4. Regressiya - rivojlanishning oldingi bosqichiga yoki xatti-harakatlarning, fikrlashning ibtidoiy shakllariga qaytish, "Ego" voqelikni borligicha qabul qila olmasligi. Regressiya, reaktiv shakllanishlar kabi, infantil va nevrotik shaxsni tavsiflaydi;

5. Izolyatsiya - affektni intellektual funktsiyalardan ajratish. Noxush his-tuyg'ular, ma'lum bir hodisa va uning hissiy tajribasi o'rtasidagi bog'liqlik ongda paydo bo'lmaydigan tarzda bloklanadi;

6. Identifikatsiya (har qanday ob'ekt bilan - boshqa shaxs, hayvon, jonsiz narsa, g'oya va boshqalar bilan identifikatsiya qilish) - o'zini u bilan tanishtirish orqali uning ob'ektini tahdid qilishdan himoya qiladi - bu mexanizm tufayli erishib bo'lmaydigan, ammo orzu qilingan ob'ektga ramziy egalik qilishga erishiladi;

7. Proyeksiya - asos - bu ongsiz va shaxs uchun qabul qilib bo'lmaydigan his-tuyg'ular va fikrlarning tashqarida lokalizatsiya qilinishi, boshqa odamlarga tegishli bo'lishi jarayoni;

8. O'rin almashish (o'zgartirish o'zini zaif, himoyasizga qaratilgan bostirilgan his-tuyg'ular;

9. Ratsionalizatsiya (ko'pincha yo'qotish holatlarida, depressiv tajribalardan himoya qilishda qo'llaniladi) - tan olinishi o'z-o'zini hurmat qilishning yo'qolishiga tahdid soladigan sabablar bilan bog'liq istaklar;

10. Sublimatsiya - boshlang'ich impulslarni deseksualizatsiya qilish va ularni ijtimoiy maqbul faoliyat shakllariga aylantirish orqali psixologik himoya.

Shaxsda himoya mexanizmlari uning individualligiga qarab turlicha namoyon bo'ladi, bu holat shaxsning turli qiyin vaziyatlarda uning xulqida namoyon bo'ladi, misol uchun xolerik tipiga mansub yoshlarda eng yuqori ko'rasatgichdagi himoya mexanizmlaridan giperkompensatsiya ko'proq qollanishi kuzatilgan. Melonxolik tipiga mansub yoshlarda ratsionalizatsiya ko'proq qo'llanishi, Xolerik-sangvinik tipiga mansub yoshlarda eng yuqori ko'rasatgichdagi himoya mexanizmlaridan proeksiya ko'p uchrashi, Flegmatik-melonxolik tipiga mansub yoshlarda eng yuqori ko'rasatgichdagi himoya mexanizmlaridan rasionalizatsiya mexanizmi, sangvinik-flegmatik tipiga mansub yoshlarda ularda ham rasionalizatsiya mexanizmi yetakchi ko'rsatkichlarda ishlashi kuzatilgan.

Yoshlarning individual-tipologik xususiyatlariga ko'ra introvertlarda ekstrovertlarga qaraganda hissiy barqarorlik, o'z-o'zini nazorat qilish, muloqot doirasining torligi, ichki nutqning faolligi shaxslararo munosabatlardagi hissiy qulaylik darajasini pasaytirganligi tufayli talabalarda "regressiya", "almashtirish", "giperkompensatsiya" psixologik himoya mexanizmlarining ustuvor harakterga ega ekanligi ko'plab ilmiy ishlarda o'z tasdiqini topgan.

Yoshlardagi psixologik himoya mexanizmlarini barqarorlashuvida shaxs tomonidan ijtimoiy ta'sir mexanizmlarini anglanilishida uning o'z-o'ziga va boshqalarga nisbatan emotsional munosabatini irodaviy xususiyatlar bilan integrativ namoyon bo'lishi tufayli individual-tipologik xususiyatlarida usutuvor harakterga ega ekanligi ko'p marotaba kuzatilgan.

Xulosa qilib aytganda yoshlar individual-tipologik xususiyatlarida himoya mexanizmlari namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik jihatdan kuchli salbiy oqibatlariga olib keladigan murakkab va ba'zan ekstremal inqirozli vaziyatlar, o'zi yoki muhim yaqinlari uchun hayot uchun xavfli vaziyatlar, ya'ni, travmatik hodisalar insonning xavfsizlik tuyg'usini tubdan o'zgartiradi, buning psixologik oqibatlari xilmay xil bo'lgan stress tajribasini keltirib chiqaruvchi omillari haqidagi qarashlarini o'zgartiradi.

Hayotiy qiyin vaziyatlarda shaxsda himoya mexanizmlarining tuzilishi "regressiya", "proektsiya", "reaktiv shakllanish" kabi psixologik himoya mexanizmlarining faollashishi bilan ajralib turadi va himoya mexanizmlari o'rtasidagi munosabatlar sonining ko'payishi, shuningdek himoya qilishning umumiy "keskinligi"

ning yuqori darajasi bilan tavsiflanadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – Toshkent.: O'zbekistan NMIU.2016. -56 b.

2. Фрейд З. Страх и жизнь влечений // Введение в психоанализ; Лекции. М.; Наука, 1989. С. 349-369.

3. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. - М.; Педагогика. - 1993.- 144 с.

4. Фромм Э. Иметь или быть? Киев, 1998.

5. Холмогорова, В.М. Психологические условия нравственного развития дошкольников [Текст]: дис. ... канд. психол. наук – М., 2001. – 178 с.

6. Чехлатый Е. И. Личностная и межличностная конфликтность и копинг-поведение у больных невротами и их динамика под влиянием групповой психотерапии: Автореф. дисс.... к. м. н. - СПб. - 1994. - 25 с. 185. Чудновский, В.Э. О некоторых «болевых точках» становления личности [Текст] // Психологический журнал. – 2006. – №3. – Т.27. – С. 5-17.

7. Шавырина, А.А. Влияние детско-родительских отношений на проявление негативизма и упрямства у детей старшего дошкольного возраста [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / А.А. Шавырина. – М., 2012. – 150 с.

8. Шакарова, М.А. Анализ влияния структуры сюжета и содержания культурных текстов на развитие сюжетно-ролевой игры современных дошкольников (на примере мультипликационных сериалов) [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / М.А. Шакарова. – М., 2012. – 144 с.